

ڈاکٹر

کاروانی روشه بیری یا کوردی

پیش گوتن :

نه‌گهار نه م دیروک و توری جیهانی داچین خاری دی
بینین هر مله‌ته کی دیروک و توری خوبی هه‌ی . فیجا
نه‌گهار نه ف مله‌ت سه‌ربه‌ست بیت شان بن دهست و
بن خودان بیت ودک مله‌ت کورد یعنی کو گله‌ک جارا
که‌تیه بن باری خه‌موزانلو روزاً روهن لیتلاری بوی .
ملله‌ت کورد مینا هه‌ی مله‌تیت جیهانی تورو نه‌ده‌بی
خوبی هه‌ی . یا بی‌کومانه ژهندک مله‌تا سه‌رکه‌فتی‌تر
بوویه . گله‌ک مروفا دهست دایه پینوسی خو ب رویه به‌ریا
هندک لایا کری یه ز دیروک ، تورو نه‌دهب ، کارو باریت زینا
ملله‌ت کورد ... نلپیسی نه مله‌ت کورد خودان دیروکه ،
تورو نه‌دهب ، هریکی ژلایی خوشه دهست ب به لافکنا
روزنامه و گوخارا کری یه ژریقه بنه‌مالا به درخانی یا روزناما
، کوردستان ، ل سالا (1898) یل وه لاتنی (مصر) ی چاپ دکرو
به لاند کر" .

پشتی شوپهشا چاردهی تەممۇزى ل ئىراقى سەيداينى
ھىئا و ئاشق وئەفيendar ، دل سوتى و هناف كوندى ، كەروكى
ل دوييف تۇزو نەدەبى كرمانجى ، سەتىرا كەشا كەلافيئرا
سەيدەھى يَا ، خو گورىكەرى بەيڭا كوردى ، بىنەمى دەما
چاھىيت وى بەرتۇ كاھە كانى ج لسىر تۇزو نەدەبى كوردى
نېھىسى يە ، بىنەمى دەما قەلەمنى وى دەھىست دا ، بىن تېنى بىن
بەيقيت كوردى نەمر (صادق بەله الدینى ئامىدى) يە . دەھىست
دا قەلەمنى خو و هندهك بابەتىت جوان و بنىخ بېش كېشى مە
كىن ، بەلى ئە و بابەت هندى بېژى ب نىخ بۇن چىنكى ئە و
نە راستى و لەنگى بىت د بەرتۇكىت دى دا بومە رۆهن و ئاشكرا
كىن :

یا مهدفیت بیژین نامیدی و کاروانی روشے نبیری یا
کوردی چهند خاله کیت هویرن ڏ کورته ڙینه نیکارو بزافا وی
دکھل پیدا جونه کا سفك دناف په رتوکیت وی دا .

کورته ژینه نیکارا ، ئامېدى ، ۱۹۱۸) ئى دەھىغا گولانى لى ئامېدىنى ژدائى بويە ،
بنە مالا وان ل ئامېدىنى ب ناشى (مالا كوتا) كوتا زادە ناقدارە .
بابى وى مروۋە كى ژخۇ شەرمىرى و بەرخۇقە بويە ل دويف
ھېزۋە ئەزىز ئاخو كىريارى و فرۇتن كرى يە . مالا خوب
سەرفە رازى خودان كرى يە . دېلىنچى چار سالىيىندا سەيدابىن
ئامېدى دەست ب خاندنا قورئانى كرى يە لەنك بابى خۇ دېلىن
ھەشت خاندندىكە ئامېدىنى خاندنا سەرەتايى ل سالا (1932) ئى
ب دويماھى نىنا :

ژبه ر دهست کورتی نهشیایه به رده وام بیت ل سه
خاندنا خو، کو دچیته مویسلن، چنکی وی دهمی پاره هن دفیا،
ژبه ر هزاری و فه قیری یا خوهیلا ب ریقه . پشتی سی سالا
بهرده وام بول سه ر خاندنا خو، ل سالا (1833) ی داخازی ژ
خه لکنی نامیدنی هاته کرن دگل کوندیت ره خ و روی بوشه کرنا
ریکا تومبیلا ل مابه ینا کوندی (بی بادی) کوژ (8-10) کلیومه ترا
ژ (سویلاف) ی دویره . نیک بو ژوان که سیت پشكداری کری
ده کرنا ریکن دا، پشتی ب دویماهیک هاتی نه و ریک (مملک
نه پسنه لی نیکنی - ملک فیصل الاول) هات وریک فه کر، نیکی ژ
منوفیت وی - نامیدی -، کو (محمد سلیم عبد العزیزی - مامی
سه پیدا عصمت کنانی) یه گوتی عربیزه کنی بومه لکن بنفسه و
تیدا بیزی خاندنگه هه کا نافنجی ل نامیدنی فه که بیوان که سیت
خاندنا خوب دویماهیک دئینن . « دیاره، نهف داخازه ب جه -
نه هاتی یه - ژ. د. م. »

ل سالا (1835) ئى دەست داخىلدا خول مويسل ل
ئامىدە يما مويسل ، پېنج سالا ، پاشى ب دويماهىك ئىنايە و
چويم بى (بەغدا) ل كولىزى (دار المعلمين العالية) بەشى
، الاجتماع ، كەلەك ھلتى و چويم دنال بەشىت كولىزى
دا ھەتا بىنە جە-بۈى ، كو سالا (1940 - 1941) ئى بۈى . پېشى
ئەۋەزى ب دويماهى ئىنايى ، بوسەيدا (كەركوكى) و روزا
ئى دەست ب دەرس گۇتنى كر ، سىھپىقا پاشى
روزا (15/12/1944) ئى بوسەيدا ئىنلىكلىرى يىا (ھەلەبجە)
و حەفت سالا مال وپىرى . پاش لە گۇھازتە ئالقىچى يىا
(زاخو) و سەلەكتى زى ل وپىرى . دويماهى يىي بەرى وى دا
(ھىيت) كو جەن دەست پى كرنا وى بوبىه زلائى ئەدەبى لە
ھەر وەك وى ب خو گۇتنى . سەلەكتى زى ل وپىرى و پاش

- (1) - ریزمانا کرمانجی و سورانی یا هه قبه رکری . (وەك من
گوئی بوی ئەف پەرتۆکە يىلاچىپى دا ، قىنجا چالى
مەزى يېلى لورى) .
 - (2) - دىرىۋوكا تۇرى كلاسيكى يېنى كوردى .
 - (3) - چىرىكىت كوردى .
 - (4) - سەرھاتقى يېيت كوردى .
 - (5) - بابەتىت قەگوهاز تىيە سەر زمانى كوردى .

نه که ر بین و به ری خو بد هینه کوتارو به رهه میت وی
کله ک خزمته کا مه زن یا کری ژبو ملته تک کورد ژلایی نه ده بی
کوردی « کرمانجی ». چنکی کله ک بابه د تاریخی دا مابون
ئی خسته به روناهی یعنی ، هنده ک بشکوڑ گهش کرن و کرنه
کوله کا گهش کومروف ژی تیرن بیت مینکوله کا تیر بیهمن . فی
مروفی (ئامیدی) گله ک به رهه ریز کرینه ، یعنی به رده وام بو
دبه لافکرنا په رتوکیت خودا بکره ژ سالا (1973) ئی هه تا روژا
چویه به ردلو فانیا خودی .

بزاشا (نامیدی) گه له کا به رده وام بو ڙ نفیسینا ڇينا
هزانغانا ، ساخ کرنا دیوانیت پر بها وسپی ، دوی بزاشی دا
گلهک په رتوک ٿئی خستینه به رده ست کو مروف بچ پئی یا ڙئی
تیر نابیت هندی بخونیت . (نامیدی) بو شه مالکا گه ش دهه می
به ره رادا . ژوی بزاشا وی نه فه چهند په رتوکیت چاپکرینه کو
دی پهدا جونه کا سفلک دناف دا که من :-

۱- ئىديه مىت كوردى : - ل چاپخانا « الشعب » سالا
 (1973) ئى كوردى زانىيارى كورد چاپكىرى يە . نەف پەرتۇكە ب تىپا
 (نَا) دەست بىن دىكەت و ب تىپا (ح) دوييماھى بىن دەھىت دىگەل
 دوييھە لانەكى ب كورتاھى . ژچەند پەرتۇكا سودى وەرگەتكى بىت
 كوردى و عەرمەم و سانە . تىدا دىۋىزىت ل بىرەھەرى - ۴ - نەف

له کو هازته (به غدا) ل نافنجی یا ، الرصاده ، سی سالا ، ز
سالا (1958-1957-1958) ئى . (ئامیدى) ل به غدا ھەفده سالا
کلر كرى يە . دەرس گوتىنە ، پىنج سالا ل وەزارەتا
زانسىتىيى (وزارە التربىيە) درېلە بەريا خاندنا كوردى .
بىشى بولۇندامى لىزىنا زمانى كوردى ل ئەكلاپىما ئيراقى .
نول زانىنگەها بە غدا شەش سالا دەرس گوتىنە .

« ئامندي ، و مزاف : -

(نامیدی) گلهک پشکداری یاکری دبابه تیت روشه نبیری و چفاکی، بین پشکدار بوی تیدا مینا (یانه‌ی سه که وتن و رادیوا کوردی) ۱۹۵۶ (۱۹۵۶) ی هتا چویه بر دلوقانیا خودی . گلهک گوتار و بابه ل سه ر تورونه ده بین کوردی ، زمان و کارو باریت کوردی د روژنامه و گوفارا ، د رادیویی دا به لافکرینه ، مینا) براییں ، برایه‌تی ، هاؤکاری ، روژی نوی ، بهیان ، روشنبیری نوی ، گوفارا چیا ، نوسه‌ری کورد ، روژی کوردستان ، ده فته‌ری کورده‌واری ، روناهی و گوفارا نه کادیمیا کوردی (.

سەيداينى (ئامىدى) دەمى ل رىزا دوى نافنجى ل مويسلى رۇزنامەك ب دەست خۇنى خىست ب نافى ئىيان، دەمىن (ئامىدى) نەف رۇزنامە خاندى ج تىنەكە هەشت، چىكى هيش ج تام ژخاندنا كوردى نەدزانى. بېشى خاندى رابو كاغەزەك بو رىيە بەرى رۇزنامى فرىكىر ب زمانى عەربى دا بەردەۋام ب گەھتى، ئۇ دراھى وى رۇزنامى بوفرى بىكەن. بەلى رىيە بەرى رۇزنامى بوفرى كىرى بىرى دراھى سوباسيا (ئامىدى) كر. ل رىزا سىيى دەست ب نفيسيينا كوردى كر، سالا (1958) ئى بېشى شۇرەشا چاردهى تەممۇزى دەست دا قەلەمنى خۇ وەندەك بابەت بورادىيوا كوردى نفيسان وەندەك ژى ژىنكلەزى كەنە كوردى. دەپ ئىيى كورت دا، 64، سالا دا كەلەك ژ بەرەمەيت خۇ ھىلانيه دجهدا ونەكە هەشتى بە ھەمیا بەلاف كەت، چىكى ھەر سالى پەرتۈكەك چاپ دكىر ژېلى بابەتىت درۇزنامە و كۇفارا دا بەلاف كرین، نەف نافى چەند پەرتۈكىت (ئامىدى) نە كۆھىش نەھاتىتە چاھىرن و چى دېيت ب دويماھىك نە ئىينا بن، ھەرچەندە بىزاقە كامەن كرى يە بەلى پانەكە هەشتى بە ھېقى و تومىدا خۇ، ئوان پەرتۈكە : -

۴- دیوانا په رتویی هه کاری : -ئف دیوانه سالا (1978) یا چاپکری ل چاپخانا (دار الحریة للطباعة) ، ژبه لافکرنا ده زگهها روشنبری و به لافکرنا کوردی یه . فی دیوانی «175» هوزان بیت تیدا ژمه می ره نگا ، دیوانه کا پر بهایه و بیت وه کی وی دکیمن ژبلى (دیوانا جزیری و مم و زینا خانی) . (ئامیدی) دبیثیت : دسەری سەدی نازدی دیوانه کا درست و ب سەروپه ، شەنگ ، پەرەنگ و قەشەنگ ل سەر ریزو رەوشتیت هوزانقانیت کە فن بیت بەری خو نفیسی یه ، کو ژریفە نافی خودی و پیغەمبەرا ئینایه وه کی هوزانقانیت ژ خودی ترس و سوف ، ئانکو ھلبەست بىن ۋەھاندى نە باشى ب پیتىن جورىت هوزانی ھلبەست ل دوى ئەلیف بىن یا عەرەبى و ل سەر زانستى عەرۇزا عەرەبى وه کی دەريا ریزو كورت ، پېنج مالکى ، چار مالکى و جوردی ب نافی «مستزاد» ، ب ناف دکەن هوزان فەماندی یه / بپ «14-15» .

۵- نوبهارا سەيدانی مەزن ئەحمدەدی خانی : - ئف پەرتۆکە ژبه لافکرنا ئەکاديميا کوردی يەل سالا (1979) یا چاپکری ل چاپخانا ئەکاديمىي . ئف پەرتۆکە فەرەنگە کە ژبۇ زاروپیت کورد ۋەھاندى یه ب زمانی کوردی و عەرەبى ، «95» بەرپه ره . ئف فەرەنگ وه کی گوھەرە کی یه پەرە زانیارى یا . ئەحمدەدی خانی تیدا دبیثیت :

ژ پاش حەمدو صەلەوا تان
ئەف چەند كليمەنە ژ لوغانان
ئېڭ ئىخستن ئەحمدەدی خانى
نافى نۇوبارى بوجوکان ئى دانى
نە ژبو صاحب رەوا جان

بەلكە ژبو بچوکىت كرمانجان . / بپ «29» .

۶- هوزانقانیت کورد : -ئف پەرتۆکە مينا ئەم ھەمی دزانىن يا پەرەبەیه چنکى يابېك ھاتى ژنۇزدە هوزانقانى بیت کلاسيكى ب ئىن و شعر ئە . فی پەرتۆکە جەن خودناف ھەمی دلا دا بىن کرى چنکى ھەر هوزانقانى تە بېتىت بىن تیدا ھەی بىن ی بىن ل سەروکانى يا بىگەرنىي . يا چاپ بوي ل سالا (1980) یا ، ژ 624 بەرپه را ھېك ھاتى یه ھلبەت ژبه لافکر و چاپکرنا ئەکاديميا کوردی یه . ئەو ھەر نۇزدە هوزانقان ئەف : - ۱- عبد الصمد بابەك ، ۲- مەلائىن جزیرى ، ۳- فەقى تەيران ، ۴- عەلی حەریرى ، ۵- مەلا منصورى گۈركاشى ، ۶- خالد ئاغايىنى

نەشتە يامن پېش كېشى ئەکاديميا کوردی کرى چاھەسەريە کا لايەكى زمانى کوردی دكەت كۇ زاراف ئۇ نىديمەن دەن پەرتۆکەدا نىديم يا نفیسى پاشى رافا وى ل دويىغا رامان ب زمانى عەرەبى ، «180» بەرپه ره دەھل دويىغا لانى . براستى ئەف پەرتۆکە كا جوان و بىنخە ژلائى زمانى شە چنکى ئەگەر زمانى هەن دەھل كەمەنگەن دەخاخازا مەرفى ناگەھەيت ھەر وەکى (ئامیدى) دبیثیت : زمان كليلا سەربەستى و ئازادىيا ھەمى مللەتەن بىن جودايى ، شوينە وارو روشه نبىرىي يا مللەتى ب زمانى وى تىتە پارازتن . ھەرە سا مللەت ب زمانى ماكى تىنە نىاسىن و خودان سەنگ وبەمانە ، (نوبهارا سەيدانىي مەزن بپ «22») فيجا ئەف کارى ھېرۈز جەن ئالا بىن بىرىكى و بىزافا ئېكى يە ژلائى (ئامیدى) فە .

۲- رېزماندا کوردی : - سالا (1976) یا ب روئىيەتى يە

نفیسىن . ئەزج ژفى پەرتۆکە نزامن چنکى من نەدىتى يە !! .

۳- دیوانا مەلائىن جزیرى : - سالا (1977) یا چاپ بويە ل چاپخانا ئەکاديميا کوردی ، ئەف دیوانە گۈنكىتىن دیوانە ژ دیوانىت هوزانقانىت کورد چنکى «جزیرى» سەركىشى هوزاندا كلاسيكى يا کوردی یه . فی دیوانى هەنەك هۆزانىت تیدا ھەن مەروف ب چ رەنگا ژى تىرناپىت .. ھەند سەپەن و جوانن ھەرەك وانا نىنن . ئەف دیوانە وەك بورجە كىي يە دناف مللەتى کوردا دا . (ئامیدى) دبیثیت : مەلائىن جزیرى شوينە وارەكە كا ئېكىجار سەپەن و رەنگىن ھەيە تو خو دبىزى دورەكە يا گوھەرە كا ئېكىانە يە چونرخ ژبۇ نامىتە دانان و ب چو بەمازى نامىتە كرین . ئەف دوپەيا كە وەرە دستقانەكى مەرجان ، دوپو مرارى بىت خومالى دايە ، بىت كوب شەھەزايى و هوستايى ژى هاتىيە فەماندن وئى خىستنە بەریك مەروفى مەنەدەھوش و شاشمى دكەت ، ئەف بەرەم يَا ھەنداز رەنگ ب سەنگ و قەشەنگ دیوانا وى يە . (هۆزانقانىت کورد بپ «17») .

ئەف دیوانە «639» ، بەرپه ره ، بىرىتى يە ژ «122» ، هۆزانان بیت ژمه می جۇردە و رەنگىت ھەنەرەي هۆزانان ب عەرەبى و فارسى دكەت و ل سەر ئەبجە دىيا عەرەبى ژبلى ئەبجە دىيەنەنگى (ع و غ) نە بن . ھەمى دەنگىت دى دويىماھى ب مالك ئىنایە . (هۆزانقا - نىت کورد / بپ «172» .

سەيداينى مەزن نەمرە حەمەدى خانى وەكى دۇر و مرارى بىت دى بىت سەيداينى خانى نە . ئەف دۇرۇ مرارى يەنە ئەقىت ئېرىنى : -

۱) - مم وزينا سپه هى و ره نگينه . ئو فند و خه تيرا مه ميانه .
۲) - پاشى وى ئە لىسا نىكانه نوبهاره يا كون خريا فەرەنگىت
كوردانه .

(3) - دوپو مراری و گوهه را سی ژی باوه ریناما سه ید ایی مه زن نه مر نه حمه دی خانی یه . بی گومانه ئەف باوه ریناما بربیتی یه ژبیرو باوه ریت سه ید ایی خانی دهرباره ی یه زدانی بە کتا .. بیب « 55 - 56 »

۹- جه لادهت به درخان : - نه فه کوتاره که دکوهارا
نه کادیمیا کوردی ، به رگنی « ۷ ، سالا (1980) » یا دبه رپه بر
« 255 ، همتا کوردگاهته به رپه ری » 286 ، کوتار « 31 » به ر
- پره . (نامیدی) دبیریت : نه مر جه لادهت به درخان ژ
هله که شتی و فیهرسیت بی به قل بیت مللته تی کورده دسه دی
بیستی زاینی دا . نه مازه دبزاف و خه باتا خورت و دژوار
یا کو وی دکر ژبو ژبراندنا نه زانینی بربیکا به لافکرنا
زانینی ، بب « 255 » .

ئەف بۇ كورتە ژىنە نىكارو بىزاف وېيداچونە كا سەقك دناف پەرتۈكىت سەيدانىي ھىژاۋ زىرەك و چەلەنگ، د تۇرو روشەنپىرى كوردى دا خودى ژى رازى بىن نەمە [صادق بەهە الدينى ئامىدى] كۆرۈزا (16-6-1902) ئى جويە بەر دلوقانيا خودى . ئەفجا هيلى دكەين ژخوبانى فىن جىهانا مەزن جەنى وى خوش كەت ژۇنى بىزاقا بۇ مللەتى خوكىرى ب چەند پەرتۈكى . هزار سلاف ل سەرگۈرى وى بىن دكەل قەفتە كا نىرگۈز و سىسىنىت بىھەن گرتى . ھلبەت خودى ژى رازى سەتىنە كا مەزنە دناف تۇرو نەدەبى كرمانجى دا ، چىارا ئەف سەتىرا مەزن ناجىتە ئاقاوهەرا كەشە دئەسمانى تۇرى كوردى دا . سەرۈكەنلى : -

1- مکالمه کمیته انتخاباتی کردستان در سال ۱۹۷۰، بب ۲۵۶.

2- کورته زینه نیکلا روى پلاکتیه و مرگرتن زنان هدر دوسه روکلنا:-

۱- بیانیه شماره ۴۴ سال ۱۹۷۷، بند ۲۸.

ب - دهمنی چالهیکه فتن دکمل هلتیه کرن لسه ر تلفزیونی روزا
10-1-1982 (ی).

سیاری ، ۷- مهلا حوسینی باته‌ی ، ۸- نه‌حمدی خانی ،
۹- پرتویی هکاری ، ۱۰- به‌کر به‌گن نه‌رزی ، ۱۱- شیخ
وردالدینی بریفکی ، ۱۲- شیخ طاهایی مائی ، ۱۳- حوسنی بی
بامه‌رنی ، ۱۴- شیخ غیاث الدینی نه‌قشه‌به‌ندی ، ۱۵- مهلا
نه‌نوره‌ی مائی ، ۱۶- طاهری شوشی ، ۱۷- نه‌حمدی نالبه‌ند ،
۱۸- طاهری روشدی ، ۱۹- شیخ مه‌مدوحی بریفکی .

۷- خان و مان : - ئەف پەرتۆکە سالا (1981) ئى ياخاپىرى
چاپخانا حەوا دى ۋە ئەلەن ئەلەن دەزگە روشىبىرى و بەلەقىرىنى
كوردىيە . يابىك هاتى ئىچەند سەرەتلىقىت زارە كىرنى
كوهەمىيەتىنە وەرگۈتنىڭ كۆتۈن سەرەتلىقىت زارە كىرنى
مېنا شىرەھەر شىرەھەر ئەلەن ئەلەن دەقىزىيا بەقا لە ، كەفەنە واز
دەكەل كەلە كىيتدى . « 264 » بەرپەرە و پېيچە بەشە . (ئامىدى)
دېبىزىت : سالا (1963) ئى من دەرسى دەكتورى شاگىرىت پېشكا
كوردى ل كولىغا لىتراتورايى ل زانىنگەها بەغدا ، ئەزىزلىقى
پەرسابۇم كوبىدەمە شا گىرىت خو دەكەل مۇزاناندا كۆبخويىن و
ھوى زارى كرمانجى بىن نەمازە شاگىرىت بىزارى سۇرانى
دەخويىند و ئاخۇقىن . من دەست بىنىسىپىنا چەند چىرىو كىيت كورت
كەن دەرسى دا بخويىن و شەرووفە بىكەين و چەندى ئىزبەر
كەين / خان و مان - بېب « 3 » .

۸- مهولویدا مه لایی باته‌بی : - دکل عهقیدا نیمانی یا سه‌یدانی مه زن ئەحمدە خانی : سالا (1982) ئى كەتە بەردەست . ئەف پەرتۆكە بتنى ژبە لافکرنا (ئەمانەتاڭشى ياروشە فيريما لاوان) ھ . ئەفە ژى وەك بىيەت دى ياماتى يە تۈزۈاندن ژچەندى ژىدەرا . مهولویدا باته‌بىي ژ ۵ ، ژىدەرا و عهقیدا خانى ژ ۶ ، ژىدەرا . هەرچەندە سەيدانى (ئامىدى) ئەف پەرتۆكە خونەدىت بەلى وى تاما وى يازانى ، يامايى دەپت ئەم زى تام كەينى . مهولوید ژبەرپەر « ۳ » دەپت بىر دەكتە دەتا دكەتە بەرپەرى « 50 » ئى ، نۇ عهقیدا خانى ژبەرپەر « 55 » ، هەتا دكەتە بەرپەرى « 74 » ئى . دكەل پاشكۇنتەكى ، پەرتۆك ھەمى « 76 » بەرپەرە . (ئامىدى) بومهولویدى دېبىزىتە : - شوينەوارا مه لایی باته‌بىي يازىميا بىنافۇ دەنگىز مهولویدا وى يە . ئەف مهولویدە جارا يەكى لىستامبۇلى سالا 1918-1917 ئى چاب بويەو جارا دووى ل روژا 13 / 9 / 1986 لە قىلىرى ئىچاب بويە ، بىب « 8 » .